

unele probleme, ca și când nu ar fi vorba despre același lucru ori de aceeași mână care le redactează. Din acest motiv, pasajele sunt adesea contradictorii între ele, în funcție de momentul de creație și amplasare în economia cărții. Așa se face că, la o critică, autoarea poate chiar replica în apărarea sa că, chiar dacă a greșit într-o parte, a scris altfel în alt loc. O soluție care nu dezvinovățește, ci evidențiază incapacitatea de control a propriei creații și lipsa de opinie fermă.

În final, se cuvin menționați și cei cu ajutorul cărora a avut șanse să se publice asemenea volum: Editura Academiei, Autoritatea Națională pentru Cercetare Științifică și referenții P. Niedermaier, membru corespondent al Academiei Române, Z.-K. Pinter și I. Albu.

ADRIAN ANDREI RUSU

***Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*, Ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011, 522 p.**

Aducerea pe înțeles și la îndemâna cititorului de astăzi a monumentalei tipărituri muntene nu poate fi definită altfel decât ca un veritabil eveniment editorial. O astfel de caracterizare se justifică cu atât mai mult cu cât realizatorul, profesorul Alin-Mihai Gherman, a reușit și performanța de a desluși complicatul context în care a fost ea concepută, un moment de cotitură în raporturile interconfesionale ale timpului, pe care editorul modern dovedește că l-a surprins cu aceeași acuitate cu care au făcut-o antecesorii săi de la mijlocul veacului al XVII-lea.

Pentru început, Alin-Mihai Gherman confirmă aserțiunea făcută în 2005 de Dan Zamfirescu¹, cum că grupajul omiletic publicat la mănăstirea Govora în 1642 urmează textul ediției din 1619 a *Evangheliei învățătoare* alcătuite de Kiril Tranquillion-Stavrovetsky, un important cărturar al lumii ucrainene răvășite de urmările unirii religioase de la Brest-Litovsk, care, după servicii remarcabile aduse cauzei ortodoxe – între care se numără și redactarea *Evangheliei învățătoare* – a sfârșit prin a îmbrățișa și el unirea cu Roma, în 1625, dedicându-și cauzei acesteia ultimele două decenii de viață.

Sursa tipăriturii muntene este, deci, o importantă și impozantă cantitativ operă omiletică din arsenalul confruntării Bisericii Ortodoxe cu Protestantismul, text din care la Govora s-a publicat doar o selecție, deși se pare că, inițial, intenția a fost de traducere și tipărire integrală. Ca motivații ale modificării proiectului, Alin-Mihai Gherman propune o întreagă listă de evenimente: ieșirea din scenă, poate chiar înainte de definitivarea traducerii, a ieromonahului Silvestru, trimis în Transilvania pentru întărirea ortodoxiei; desfășurarea sinodului panortodox de la Iași și adoptarea *Pravoslavniciei mărturisiri* a lui Petru Movilă ca manifest al luptei Ortodoxiei împotriva Reformei protestante; tipărirea la Iași, în 1643, a unei lucrări similare ca finalitate: *Cazania* mitropolitului Varlaam; călătoria acestui înalt ierarh în Țara Românească și imprimarea *Răspunsului la catehismul calvinesc*. Nu în ultimul rând, limbajul metaforic greoi și bogăția mijloacelor artistice care supradimensionează și îngreunează receptarea textului lui Kiril Tranquillion-Stavrovetsky, făcându-l greu digerabil pentru auditoriul românesc, vor fi intervenit și ele în balanța costurilor, finanțatorul, voievodul Matei Basarab, preferând întreruperea tipării și completarea materialului deja imprimat cu o

¹ *Flacăra*, nr. 41, din 14-20 octombrie 2005.

parte din versiunea datorată mitropolitului Varlaam, rezultând astfel o tipăritură nouă, *Evanghelia învățătoare* de la mănăstirea Dealu, din 1644.

Înșiruirea acestor rațiuni, care fiecare va fi contribuit într-o oarecare măsură la direcționarea efortului de integrare a ortodoxiei românești în polemica religioasă a epocii, pune în lumină largă sferă decizională sub patronajul căreia s-a născut, s-a materializat și s-a redimensionat editarea unui text care, în ciuda abaterii de la ortodoxie a autorului său, a continuat să rămână de referință, fiind retipărit în 1696 la Uniev și în 1697 la Moghilev. Astfel, la îndemnul și cu meșterii tipografi trimiși de Petru Movilă, și cu porunca tuturor forurilor decizionale locale: voievod, episcopi, boieri, a fost considerată necesară publicarea unei anume cărți de învățătură cu scopul stopării efectelor Reformei în spațiul românesc. Observăm astfel o coerență remarcabilă a mediului românesc în receptarea pericolului și în definirea adversarului, enumerarea *calvinilor* între cei pe care Dumnezeu îi va goni din împărăția Lui reliefând un surprinzător progres terminologic față de *Spunerea legii creștinești*, text polemic redactat doar cu un an-doi mai înainte, în care adevărurile mântuitoare erau disputate între *hristian și liutăr*.

Remarcabilul efort financiar și intelectual presupus de publicarea în 1642 a *Evangheliei învățătoare* de la Govora, volum de peste 600 de pagini, din care două treimi au intrat și în componența *Evangheliei învățătoare* tipărite în 1644 la Dealu, a avut – în opinia lui Alin-Mihail Gherman – ca finalitate lectura individuală și doar în mică măsură pe cea colectivă, această diferență de adresare explicând și impactul diferit pe care l-a avut în comparație cu *Cazania* mitropolitului Varlaam. Una a fost destinată *cetitorului*, elitei, cealaltă *cătră toată seminția rumânească, pretutinderea ce să află pravoslavnicii într-această limbă*. Lărgirea orizontului demografic ar fi, astfel, principala răspunzătoare pentru audiența copleșitoare a unui text pe care însuși Alin-Mihai Gherman, când a justificat preluarea sa, fie și parțială, în *Evanghelia învățătoare* de la Dealu, l-a apreciat pentru simplitatea mult mai adecvată nevoilor auditoriului.

Exegeza editorului este, fără îndoială, competentă și, în limita raportării stricte la argumentele extrase din analiza textelor, este, de asemenea fără îndoială, corectă. Consider însă că aprofundarea discuției, prin aproximarea numărului știutorilor de carte care ar fi avut și capacitatea financiară să investească în achiziția unei asemenea cărți, aspect de care, în ultimă instanță, depindea stabilirea tirajului, dar mai ales prin verificarea provenienței exemplarelor cunoscute, ar fi nuanțat semnificativ concluzia. În marea lor majoritate, cărțile românești tipărite în secolul al XVII-lea au avut o folosință publică, indiferent de conținut și de publicul căruia i-au fost destinate. Adeseori, proprietarii le-au achiziționat anume pentru a fi depuse în biserică, odată pentru că nu știau citi, apoi pentru că făceau o donație pioasă și, nu în ultimul rând, pentru a le pune astfel sub o mai mare protecție. Finalitatea acestor atitudini a fost mereu una singură: lectura în fața poporului. În ce măsură numărul de exemplare păstrate este un indicator al succesului unei cărți comparativ cu alta, rămâne la aprecierea fiecărui cercetător, iar argumentele pot fi diferite de la caz la caz. În acest caz, personal consider că *Evanghelia învățătoare* de la Govora a fost o carte tot atât de citită în colectiv pe cât a fost și *Cazania* lui Varlaam, deoarece lumea românească nu avea încă exercițiul unei lecturi individuale decât într-o măsură insignifiantă, care nu putea reclama necesitatea editării unei lucrări de asemenea dimensiuni și care, fără îndoială – așa cum foarte bine a remarcat Alin-Mihai Gherman – a fost parte a unei strategii internaționale de rezistență în fața

avansurilor Protestantismului. Or, rezumându-ne la lumea românească, pericolul acestuia nu se resimțea în Țara Românească și nici chiar în Moldova, unde, de bine, de rău, existau și știutori de carte capabili să digere o asemenea literatură. Ținta predilectă au fost românii din Transilvania, tocmai atunci asaltați la maximum de pretențiile prozelitiste ale calvinismului maghiar, tot acestora fiindu-le destinate, în primul rând, și *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc* și *Cazania* varlaamiană, al căror uriaș succes s-a înregistrat tocmai aici și tocmai pentru că a fost atât de adaptată simplității de înțelegere a auditoriului. Faptul că această calitate îi lipsește *Evangheliei* de la Govora se explică mai degrabă prin lipsa de fler a traducătorului care, spre deosebire de Varlaam, a preferat să urmeze cu fidelitate originalul, decât prin destinarea cărții unui public select și oricum nemotivat de prezența diversității confesionale.

Am insistat atât de mult asupra acestui aspect nu pentru că studiul introductiv semnat de Alin-Mihai Gherman nu ar fi reușit să surprindă îndeajuns de bine contextul istoric care a produs tipăritura în discuție, ci pentru că mi se pare important ca reeditarea unui asemenea text să se oprească asupra exemplarelor păstrate nu doar pentru a discuta diferențele de ordin filologic, ci și pentru a exploata, atât cât se poate, universul pe care l-au servit ele. A vedea cine au fost, în timp, posesorii volumelor înseamnă nu doar a reconstitui trasee ale circulației, ci mai ales a da consistență spiritualității care i-a animat pe beneficiarii mesajului, a sesiza regulile după care au fost selectate textele, astfel că unele ne apar astăzi încununute de succes, în vreme ce despre altele abia dacă aflăm că au existat. Poate că nu toate titlurile vor da rezultate substanțiale, dar, pentru un domeniu în care certitudinile sunt atât rare, orice informație este prețioasă.

ANA DUMITRAN

Michał Janocha, *Ikony w Polsce. Od średniowiecza do współczesności* [Icoanele Poloniei. Din cele mai vechi timpuri până astăzi], Warszawa, Arkady, 2008, reprint 2009, 2010, 452 p.

Dedicat memoriei lui Romuald Biskupski, unul dintre cei mai avizați cercetători ai icoanei ucrainene, albumul se impune prin dimensiuni: 452 de pagini, și prin excelenta condiție grafică. El este, realmente, o sinteză ilustrată cu cele mai frumoase icoane din patrimoniul păstrat pe teritoriul Poloniei.

Preot romano-catolic născut în 1959, teolog și istoric de artă, profesor la Universitatea Cardinal Ștefan Wyszyński din Varșovia, Michał Janocha este autorul unor lucrări fundamentale dedicate artei religioase

